

кож у цілому термінологічно відповідає Закону України “Про телекомунікації”. Разом із цим вимоги щодо ідентифікаційних ознак абонента, електронної інформаційної системи або кінцевого обладнання, передбачені у ст. 263, 264, 268 гл. 21 КПК України, не завжди можуть бути виконані. Зокрема, мобільні телефони часто мають однаковий номер ІМЕІ (міжнародний ідентифікатор мобільного обладнання). MAC-адреси (засіб контролю доступу до мережі) мережних приладів комп’ютерної техніки допускають просту заміну. Крім того, практично виключається правильне визначення IP-адреси веб-сервера або клієнта, що розташовані в мережі Тог (анонімізованої мережі).

Бракує послідовності КПК України й щодо термінології, яка стосується кінцевого обладнання абонентів телекомунікаційних мереж. Так, у ч. 1 ст. 159, ч. 2 ст. 168, ч. 1 ст. 268 КПК України вжито термін “мобільний термінал систем зв’язку”, який не застосовується в Законі України “Про телекомунікації”.

Отже, для уніфікації термінології КК України та КПК України можна рекомендувати створити тематичний тезаурус термінів, пов’язаних з електронними пристроями, а також розробити й упровадити належні юридичні конструкції, що використовують такі терміни, у вітчизняну законодавчу практику.

О. О. Пащенко, канд. юрид. наук, доц.
*Інститут вивчення проблем злочинності
ім. академіка В. В. Сташиса
НАПрН України, м. Харків*

ЗНАЧЕННЯ ЮРИДИЧНОЇ ТЕХНІКИ ДЛЯ ВСТАНОВЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ОБУМОВЛЕНОСТІ НОРМ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

Правотворчість, як, власне, й інші види духовної діяльності, спирається на науку, тому існування науки про законодавчу техніку як учення про раціональну правотворчість, принципи та прийоми побудови законодавчих актів не викликає сумніву. Із цього приводу О. Ф. Шишов зазначає, що юридична техніка складає зміст спеціально-юридичної проблематики науки кримінального права.

Серед обставин, що визначають соціальну обумовленість кримінально-правових норм, з юридичною технікою пов’язані передусім дві: 1) єдність і визначеність термінології, 2) чіткість і ясність мови закону. Врахування цих обставин є необхідним для з’ясування соціальної обумовленості усіх без винятку кримінально-правових норм незалежно від виду, до якого вони належать: охоронні, регулятивні, заохочувальні.

У науці кримінального права набула поширення позиція, згідно з якою підстави криміналізації поділяються на дві великі групи. Першу з них утворюють ті, що виражають суспільну необхідність встановлення кримінально-правової заборони, другу – такі, що стосуються вимог законодавчої техніки. Як і будь-яка наукова думка, в основу якої покладена відповідна аргументація, дана концепція має право на існування. Проте ми не є її прихильниками. Справа в тому, що, по-перше, її adeptи пишуть про “криміналізацію”, а не про “соціальну обумовленість”, а це не одне і те саме; по-друге, з її допомогою можна охарактеризувати лише охоронні кримінально-правові норми (норми-заборони), оскільки процес встановлення нових регулятивних та заохочувальних норм не охоплюється поняттям “криміналізація”, яке в доктрині традиційно визначається як процес (і результат) визнання певних діянь злочинами. З нашої точки зору, обставини, що визначають соціальну обумовленість кримінально-правових норм, доцільніше класифікувати за іншим критерієм, а саме *кількістю норм*, для яких необхідним є врахування певної обставини (у літературі їх найчастіше позначають за допомогою терміна “фактори”). Якщо відповідна обставина характеризує всі кримінально-правові норми, вона є обов’язковою. У свою чергу, такі обставини можуть бути універсальними (кожна з них обов’язково враховується *окремо*) або альтернативними (обов’язковим є врахування *однієї з таких обставин*). Факультативними, відповідно, виступають такі обставини соціальної обумовленості, врахування яких є необхідним не для всіх норм, а лише для їх певних масивів. Обставини соціальної обумовленості, що характеризують юридичну техніку, про які йшлося на початку публікації, належать до обов’язкових універсальних. Це означає, що порушення хоча б однієї з них свідчатиме про те, що відповідна норма не є соціально обумовленою.

Переходячи безпосередньо до аналізу значення юридичної техніки для соціальної обумовленості кримінально-правових норм, зазначимо, що, за влучним висловом І. П. Лановенка, підвищення її вимог – одне із надзвичайно важливих завдань, яке стоїть перед кримінальним законодавством України. Дійсно, недостатня ефективність у реалізації норм Кримінального кодексу України пов’язана з їх невдалою конструкцією. Однією з причин цього є те, що зміни до вказаного нормативного акта вносяться законами, основне завдання яких полягає у вирішенні проблем не кримінально-правового характеру. Так, М. І. Мельник з цього приводу обґрунтовано зауважує, що небезпечність розміщення пропозицій про зміну кримінального закону у таких проектах у тому, що такі пропозиції “ховаються” за іншими пропозиціями або ж взагалі з’являються в них перед другим читанням, у результаті чого не одержують належної експертної оцінки. Зміни до кримінального закону в такий спосіб вносяться нібито між іншим. З огляду на велику кількість законопроектів з цих питань, а також на те, що вони в ос-

новному містять пропозиції (переважно необґрунтовані) криміналізувати нове діяння чи посилити відповідальність за існуючі злочини, вбачається певний сенс у доцільності встановлення законодавчих обмежень щодо внесення змін до кримінального закону.

Єдність і визначеність термінології означає, що, по-перше, поняття, які використовуються у Кримінальному кодексі України (далі – КК України) та інших нормативних актах (включаючи міжнародно-правові), повинні мати однаковий зміст (якщо законом чи постановами пленуму вищої судової інстанції держави не передбачено інше); по-друге, кожен термін має вживатися у чітко встановленому значенні. Аналіз положень чинного законодавства України про кримінальну відповідальність дозволяє стверджувати, що названі вимоги виконуються далеко не завжди. Це, у свою чергу, свідчить про те, що відповідні кримінально-правові норми не є соціально обумовленими. Наприклад, ст. 363 КК України “Порушення правил експлуатації електронно-обчислювальних машин (комп’ютерів), автоматизованих систем, комп’ютерних мереж чи мереж електрозв’язку або порядку чи правил захисту інформації, яка в них оброблюється” сформульована так, що об’єднує декілька складів злочинів, різних не лише за зовнішнім проявом, а й за формою вини. Ця стаття одночасно містить положення, які конкурують одне з одним. У її тексті використано декілька схожих за змістом термінів, які важко розмежувати. Однією з причин невеликої кількості випадків застосування на практиці ст. 343 КК України “Втручання в діяльність працівника правоохоронного органу, працівника державної виконавчої служби” виступає відсутність у законі чіткого визначення змісту поняття “втручання”. У початковій редакції назва ст. 229 КК України “Незаконне використання товарного знака” не відповідала змісту, оскільки вона передбачала відповідальність за незаконне використання не тільки чужого знака для товарів і послуг, а й фірмового (зареєстрованого) найменування та маркування товару. Крім того, у початковій редакції в назві ст. 229 КК України був використаний термін “товарний знак”, а у диспозиції – “знак для товарів і послуг”. Згодом ці розбіжності законодавцем були усунуті, що свідчить про відповідність вказаної статті аналізованій обставині соціальної обумовленості. Цікавим є дослідження ст. 116 КК України “Умисне вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання”. Справа в тому, що на сьогоднішній день психологічна наука не може визначити, що саме слід розуміти під таким станом. Згадане поняття, яке використовується в кримінальному законодавстві, має глибокі історичні корені. Його зміст був визначений давно, а тому почали виникати деякі труднощі, пов’язані з тлумаченням цього терміна в сучасних умовах, що породжує проблеми у застосуванні ст. 116 КК України на практиці. Як бачимо, наведені вище приклади стосуються охоронних кримінально-правових норм. Проте єдність і ви-

значеність термінології порушується також і при конструюванні регулятивних норм. Аналізуючи положення інституту співучасті щодо кримінальної відповідальності співучасників, наголосимо, що при тлумаченні поняття “організатор злочину” у ст. 27 КК України “Види співучасників” йдеться про осіб, які створили злочинну організацію чи керували нею, а у ст. 30 КК України “Кримінальна відповідальність організаторів та учасників організованої групи чи злочинної організації” – про організаторів організованих груп та злочинних організацій. Порівнюючи редакції ст. 21 та 67 КК України, бачимо, що в них наводиться різний опис однієї й тієї ж обставини, пов’язаної зі станом сп’яніння.

Чіткість і ясність мови закону означає, що формулювання норми має бути точним, лаконічним і зрозумілим. Саме ці якості дозволяють правильно інтерпретувати і порівняти зміст і букву закону. Як відомо, оптимальне поєднання елементів стабільності й динамізму досягається за рахунок вибору таких техніко-юридичних засобів, в яких найбільш вдало доповнюють одне одного казуїстичний та абстрактний способи викладення правового матеріалу. Вважаємо за можливе погодитися з наявною в літературі думкою, що норми Загальної частини в цілому повинні мати більш абстрактний, а норми Особливої частини – більш казуїстичний характер. Як зазначає Л. І. Чулінда, для втілення законодавчої думки необхідно утворити фразу, тобто слід продумати порядок розташування слів, врахувавши і можливість зміни словоформ, яка відповідала б тому, що хотів сказати законодавець. Це дуже важливо, оскільки він не лише передає якусь інформацію, а й визначає певний варіант поведінки. За допомогою мовної форми нормативного акта законодавець повідомляє свою волю всім громадянам, які поводяться відповідно до веління законів. Для того, щоб перетворити звичайні загальноживані слова на мовну форму права, потрібно керуватися правилами вираження законодавчої думки, розробленими стилістикою і синтаксисом сучасної української мови. Прикладом порушення принципу чіткості й ясності мови закону є норма, що передбачає відповідальність в Україні за торгівлю людьми. У 1998 р. до КК України 1960 р. була введена ст. 124¹, що встановила відповідальність за вказаний злочин. Текст названої норми характеризувався безпідставною надлишковістю при описанні ознак його складу: зокрема, зазначалося, що заволодіння людиною може бути як відкритим, так і таємним, як пов’язаним із законним чи незаконним її переправленням через державний кордон України, так і не пов’язаним із цим, як за її згодою, так і без неї. У чинному КК України відповідальність за торгівлю людьми передбачено у ст. 149 (зі змінами відповідно до редакції від 12 січня 2006 р.). Незважаючи на те, що це вже третя редакція досліджуваної норми, при її конструюванні так само порушується така обставина соціальної обумовленості, як чіткість і ясність мови закону. Так, науковці підкреслюють, що між такими діями, як передача та одержання людини

міститься роз'єднувальний сполучник “або”, який не дозволяє однозначно тлумачити диспозицію цієї норми, а тому його слід виключити. Крім того, термін “переміщення”, вжитий у диспозиції, доцільніше замінити на “перевезення”, оскільки смислове значення останнього більше відповідає позначенню розглядуваного діяння. Нарешті, у літературі вже висловлювалася думка про те, що чіткість норми дозволила б об'єднати такі форми експлуатації, як “примусова праця, примусове надання послуг, рабство або звичай, подібні до рабства, залучення в боргову кабалу” в єдину мету експлуатації, а саме “використання рабської праці людини”.

Б. В. Киндюк, *д-р юрид. наук, проф.*
Мариупольский государственный
университет

ПРИМЕНЕНИЕ МЕТОДОВ КОЛИЧЕСТВЕННОЙ ИНДИКАЦИИ ЗАКОНОДАТЕЛЬНЫХ АКТОВ

Актуальность темы исследования связана с необходимостью изучения имеющейся в Украине нормативно-правовой базы. Одним из подходов к решению данного вопроса является проведение мониторинга, представляющего собой систематическую деятельность по анализу состояния и прогнозу развития украинского законодательства. Мониторинг законодательных актов выступает элементом государственного управления, по результатам которого уполномоченными органами или лицами должны приниматься соответствующие меры и решения.

Проведение мониторинга требует рассмотрения системы законодательных актов, которая лишь на первый взгляд носит хаотичный характер. На самом деле, данная система подчиняется определённым закономерностям строения и распределения по уровням иерархии. В этой связи необходимо провести выбор критериев оценки состояния системы актов, находящихся в правовом поле. Выполнение оценки текущего состояния объекта мониторинга – актов – позволяет выявить особенности законодательной системы и строения нормативно-правовых актов.

Анализ публикаций показывает, что мониторинг законодательных актов с использованием индикации является темой, редко затрагиваемой специалистами. Некоторые аспекты проблемы изучались учёными, занимающимися вопросами юридической техники: М. Давыдовой, Ж. Дзейко, Т. Кашаниной, В. Копейчиковым, Н. Пановым, В. Погорилко, П. Рабиновичем, Ю. Тихомировым, И. Шутаком. Специалистами других сфер науки (например, математики, географии, экологии) разработаны методы индикации древовидных структур, с помощью которых проводилось изучение строения